

Karácsony András¹

Max Weber hatása Carl Schmittre²

Carl Schmitt *Politikai teológiája* kétféle módon is megjelent. Az egész kötet (négy fejezet) önálló könyvként 1922-ben. Ugyanakkor a munka első három fejezetét ekkoriban kiadták egy Max Weber emlékének ajánlott kötetben is, amelyet Pályi Menyhért szerkesztett,³ és ez egyértelműen kifejezte Schmitt Weber iránti intellektuális tiszteletét. Hogy miért csak az első három fejezet jelent meg a Weber-kötetben? Ennek oka feltehetően az, hogy ettől a három fejezettől a jellegében eltér a negyedik fejezet. Az első három fejezet *történeti-leíró* jellegű, míg a negyedik a politikai teológiát *művelő* fejezet, azaz meghatározott politikai látásmódot, cselekvést preferáló álláspontot hangsúlyoz. Az első három fejezet világossá tette, hogy mit tanult Schmitt Webertől, hogy a megértő szociológia módszertanát miként tette termékennyé önmaga számára a fogalomszociológiai elemzés módszerében.

Schmitt tehát döntés elé került, amikor a Weber-kötetben csak az első három fejezetet publikálta. A döntési helyzet a következő volt: mint az államforma és a világnézet viszonyának történeti-szociológiai kutatója a tisztán leíró politikai teológiára koncentráljon (ez lett később például Eric Voegelin útja), vagy meghatározott, teológiailag áthatott politikai pozíciót propagáljon, amelyben a teológiát mint politikai érvet használja fel. Schmitt mindkettőt akarta (és gyakorolta is a későbbiekben), ám feltehetően a Weber iránti intellektuális tisztelet miatt – tekintettel a leírás és az értékelkötelezettség közötti elválasztásra – csak az első három fejezetet publikálta az emlékezéskötetben.

De miként került az akkoriban a müncheni egyetemen tanító Weber közelébe Schmitt? Egyfelől megemlítendő, hogy Schmitt már 1915 februárjától

¹ Egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jog- és Társadalomelméleti Tanszék. Kapcsolat: karacsony@ajk.elte.hu.

² E tanulmány a Szerző egy hosszabb munkája (*A jogtudomány teológusa*) részfejezetének átdolgozott változata. A témaválasztás – ismerve az Ünnepelet tudományos munkásságát – magától értetődő volt a Szerző számára. Max Weber és Carl Schmitt azon szerzők közé tartoznak, akikkel már hosszú ideje intenzíven foglalkozik Cs. Kiss Lajos.

³ Melchior Pályi (szerk.): *Hauptprobleme der Soziologie. Erinnerungsgabe für Max Weber*. München, Duncker & Humblot, 1923.

Münchenben tartózkodott katonai szolgálaton, másfelől – és ez a fontosabb életrajzi esemény – Schmitt 1919. szeptember 1-jétől 1921. szeptember 30-áig – a strasbourgi egyetem magándocensi állását elhagyva – a közjog docenseként a müncheni Kereskedelmi Főiskolán tanított. Németországban a kereskedelmi főiskolák mintája az 1895-ben alapított londoni School of Economics volt. A müncheni főiskola 1910-ben kezdte meg a működését. Oktatási profilja a mai menedzserképzés korai formájaként határozható meg. A főiskola első direktora egy frankfurti zsidó bankárcsaládból származó Brentano-tanítvány, a közgazdász Moritz Bonn volt. Bonn ajánlására – miszerint a politikatudósok új megközelítést nyújtó alakjai között Schmitt a legtehetségesebb – hívták meg Schmittet. Bonn és Schmitt egyébként 1933-ig baráti viszonyt ápoltak.

Pályi Menyhért – Weber kiadója – is tartott kurzust a főiskolán, és így ismerte meg Schmittet. A főiskola sok tekintetben együttműködött a müncheni egyetemmel, ahol Weber tanított. Schmitt Weber leghíresebb előadásainak (*A tudomány mint hivatás, A politika mint hivatás*) hallgatói között volt, és részt vett Weber docensi szemináriumán, amelyet 14 héten keresztül, szombat délutánonként tartott. A Schmitt-tanítvány Julien Freund egy interjúbán arra utalt, hogy *A politikai fogalma* tulajdonképpen egy, a Weber-szemináriumra készített referátumból jött létre.

Hogy Schmitt számára mily fontos volt ez a szeminárium, S ezáltal Weber személye – ezt több, évtizedekkel későbbi levele is mutatja. Az egyiket Julien Freundnak írta 1959. december 4-én, amelyben 40 évvel később is fontosnak tartotta, hogy felidézze a szeminárium emlékét. A másikat 1974-ben írta Dietrich Sandernek, amelyben a következő olvasható: „A »Max Weber« téma még hosszú ideig nem avul el, és ez a »politikai teológia« téma – nem több és nem kevesebb.”⁴

Mielőtt a *Politikai teológiát* ebből a hatástörténeti szempontból megvizsgál-nánk, jelezni kívánok két, Schmitt ekkoriban írt munkájában is valószínűsíthetően jelen lévő weberi hatást. Schmitt 1919-ben publikálta a *Politische Romantik* című könyvét, amely nemcsak azért érdekes e tekintetben, mert ebben Schmitt is használta a „varázstalanítás” fogalmát (a következő összefüggésben: a racionalizált valóság önmagában üres, varázstalanított, minden illúziótól megfosztott),

⁴ Idézi: Reinhard Mehring: *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall*. München, Beck, 2009. 128. További példák: 1974. október 20-án, a Hans Blumenbergnek írt levélben olvasható: „Weber csak mint a politikai teológia kísérlete fogható fel.” Alexander Schmitz – Marcel Lepper (szerk.): *Hans Blumenberg – Carl Schmitt: Briefwechsel*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2007. 118. 1976. augusztus 21-én Heinz Friedrichnek írja: „Most a »karizmáról« és a »karizmatikus legitimációról« szóló Max Weber-i téma nyugoz le. Weber politikai teológiát űző történész.” Kai Burkhardt (szerk.): *Carl Schmitt und die Öffentlichkeit. Briefwechsel mit Journalisten, Publizisten und Verlegern aus den Jahren 1923 bis 1983*. Berlin, Duncker & Humblot, 2013. 215. Egy újabb példa: 1977. november 29-én a Jacob Taubesnek írt válaszában Schmitt megjegyzi, hogy Weber politikai teológus volt: Schmitz–Lepper (2007): i. m. 154.

hanem a romantikának egyértelműen negatív megítélésében is támaszkodhattott Weber nagyelőadásaira, amelyekben a romantika kifejezés szintén negatív konnotációban jelent meg, és az értelmiségieknek, irodalmároknak, egyetemistáknak, politikusoknak stb. a realitástól, a tárgyszerűségtől távol álló szellemi beállítódására utalt.

Ugyancsak ekkoriban írta Schmitt a *Die Diktatur* című könyvét (1920-ban zárta le a kéziratot), amelynek gondolati-politikai irányultságát (és a *Politikai teológia* szuverén felfogását) jelentősen befolyásolta, hogy 1919-ben Bajorországban igencsak forradalmi hangulat uralkodott, ha úgy tetszik: káosz. Természetesen ez a befolyás negatív irányú, azaz Schmitt azt kutatta, hogy miként előzhető meg, vagy ha jelen van, akkor miként számolható fel a káosz. A szuverén eltűnésének negatív következményeit illetően szintén megerősítést kaphatott Webertől, aki a *Politika mint hivatás*ban a következőket írta: a gazdasági üzemnél „a tulajdonképpeni »szuverénnek«, a részvényesek gyűlésének az üzem vezetésébe éppoly kevésbé van beleszólása, mint egy szakhivatalnokok által kormányzott »népnek« az ország vezetésébe. [...] A forradalmi állam jelenlegi struktúrája sem jelent elvileg újat, hiszen a közigazgatást – pusztán azért, mert kezükben vannak a gépfegyverek – abszolút dilettánsok irányítják.”⁵ Egyébként Weber ugyanitt – s ez már az 1927-es, a barát-ellenség küzdelmet középpontba állító *A politikai fogalmával* kapcsolatba hozható szálát jelent –, a hivatalnoktól eltérően a politikus jellemzőjének tartja: „amit a politikusnak – mind a vezérnek, mind kíséretének – mindig és szükségképpen tennie kell: *harcolni*.”⁶ A politikus tehát nem egy politikailag semleges világ résztvevője, aki a vitapartnereivel fontos témákat beszél meg, és igyekszik közösen osztott kompromisszumra jutni, hanem egy küzdelemre mindig kész ember. A politikus weberi jellemzése visszaköszön Schmitt politikai értelmezésében.

Amennyiben Weber hatását keressük a politikai teológia schmitti problémavilágában, akkor először is a karizmatikus legitimációról szóló weberi elemzést kell szemügyre vennünk, amelyre úgy tekinthetünk, mint a politikai teológia jelenségének társadalomtudományi azonosítására.⁷ A karizmatikus legitimáció ugyanis azt a társadalmi jelenséget írja le, amikor egy uralom azáltal nyer igazolást, hogy a „vezér” nem mindennapi (természetfeletti, emberfeletti) képességekkel bír, más szóval „kegyelmi ajándékkal” rendelkezik. Az uralomlegitimáció ezen formája annak az esetét is magában foglalja, amikor a kifejezetten vallási

⁵ Max Weber: *A politika mint hivatás*. Ford. Lannert Judit, László Géza. Budapest, ELTE – Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, 1989 [1919]. 28.

⁶ Weber (1989): i. m. 33.

⁷ Schmitt 1973-ban Hansjörg Vieselnek írt egyik levelében így fogalmazott: „a karizmatikus legitimáció csupasz politikai teológia.” Hansjörg Viesel (szerk.): *Jawohl, Herr Schmitt. Zehn Briefe aus Plettenberg*. Berlin, Suhrkamp, 1988. 25.

fogalmak játszanak politikai szerepet. A jelenség azonosításán túlmenően a schmitti politikai teológiai koncepció és ebből következően a későbbi, nagy jelentőségű Schmitt–Peterson-vita szempontjából alapvető jelentőségű Weber következő megállapítása. „Fogalmi szempontból ilyenkor természetesen mindegy, hogy a szóban forgó képességet [ti. a karizmatikus képességet – K. A.] hogyan ítélnők meg etikai, esztétikai vagy bármilyen más szempontból »objektíve« helyesen; itt egyedül az a lényeges, hogy ténylegesen hogyan ítélik meg a »hívek«, a karizmatikus uralomnak alávetettek.”⁸

Azért tartom alapvető jelentőségűnek ezt a weberi gondolatot, mert arra hívja fel a figyelmet, hogy nem a tárgyi helyesség kérdése a fontos politikai szempontból, hanem az, hogy a „hívek” milyennek ítélik az uralom adott jellegét. Schmitt és Peterson vitájára utalva, Schmitt a weberi meglátást követte, amikor a politikai teológiában nem a teológiai „tárgyi helyesség” kérdése volt érdekes a számára – szemben Petersonnal –, hanem az, hogy szociológiai szempontból miként ragadhatók meg meghatározott politikai jelenségek.

Schmitt a szuverenitás fogalmát a weimari demokráciában uralkodó normativizmussal és pozitivizmussal szembeni pozícióként határozta meg, és „Schmitt mindenekelőtt a tisztán jogász államfogalom leküzdését köszönhette Webernek” – állapította meg Reinhard Mehring⁹ –, azaz Weber *szociológiai* látásmódjának. Továbbá abban is látható Weber hatása, hogy Schmitt – miközben a jogi normativizmussal konfrontálódott – egy *ideáltípus* elemzésben mutatta be a saját korában uralkodó és a klasszikus államtan (Kelsen–Hobbes) közötti feszültséget. Ugyanakkor a szuverén feltevése és meghatározása már szemben áll az ideáltípussal. Schmitt kifejezetten egy „határesetet” vizsgál. A kivételes állapot azt mutatja, hogy „az »állami szuverenitás« lényege nem – miként Max Weber gondolta – »kényszer- vagy uralmi monopóliumként« mutatkozik meg, hanem döntési monopóliumként”.¹⁰

De térjünk vissza a weberi szociológiai látásmód inspirációjához, amely Schmitt fogalomszociológiai módszertanában érhető tetten!¹¹ Schmitt fogalomszociológiai megközelítése annak feltárására irányult, hogy az alapvető jogi-politikai fogalmak jelentése milyen kapcsolatban áll egy-egy adott korszak

⁸ Max Weber: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Szociológiai kategóriatan.* Ford. Erdélyi Ágnes. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987 [1922]. 248. A karizmatikus uralomról részletesebben: Weber (1987): i. m. 248–260.

⁹ Mehring (2009): i. m. 128.

¹⁰ Uo. 125.

¹¹ Schmitt fogalomszociológiai módszertana rokonítható az ugyancsak az 1920-as években kidolgozott mannheimi tudásszociológiával. Erről lásd Cs. Kiss Lajos: Egy keresztény Epimétheusz. In Carl Schmitt: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok.* Ford., szerk. Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002. 241–286. Ezenfelül Schmitt módszertana Koselleck négy évtizeddel később megjelent fogalomtörténet-írás módszertanával

történeti-politikai valóságával. Ebben az összefüggésben azt hangsúlyozta, hogy például a 17–18. századi Európa politikai és jogi gondolkodásában, a szuverenitásfogalom használatában, világosan kifejeződött az e világi hatalom és Isten kapcsolata, és a monarchia mint politikai berendezkedés megfelelt az akkori szuverenitásfelfogásnak. A 19–20. században viszont a felvilágosodás racionalizmusának hatásaként a politikai eszmék területén egyre erőteljesebben jelentkezett a természettudományi gondolkodásmód, ami elsősorban azt jelentette, hogy a kivételt el nem ismerő törvényszerűségek (mechanizmusok) uralmát láttatták a világban. Az uralom személytelenné vált, S ebben már nem kapott helyet a döntéshozó szuverén. A szuverenitás decizionista és személyes elemének eltüntetése együtt járt a demokrácia mint politikai berendezkedés előtérbe kerülésével.

Szintén a weberi szociológiai látásmód hatását hangsúlyozta Gary Ulmen, amikor arra utalt, hogy Weber a modernség létrejöttét egy vallástörténeti-vallásszociológiai elemzés keretében mutatta be (*A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*), és Schmitt ehhez hasonló módon járt el a *Römischer Katholizismus und politische Form* (1923) című munkájában, amit úgy kellene olvasnunk, mint ami nem kritikája a kálvinizmus és a kapitalizmus közötti viszonyról szóló weberi tézist, hanem inkább annak katolikus komplementere. Schmitt kérdése ugyanis arra irányult, hogy mi a katolicizmus szociológiai funkciója?¹²

Max Weber elemzéseinek egyik fő iránya a modern világ sajátosságainak, a korábbi történelmi korszakoktól megkülönböztető jegyeinek a feltárása volt. E tekintetben a mágikus gondolkodásmód visszaszorulását és egyúttal a formális racionalitás uralkodó jellegét emelte ki mind a gondolkodás, mind a cselekvés, mind pedig az intézmények működése szempontjából. A racionalitásnak ezt az uralmát röviden mint a világ feloldódását a varázslat alól (*Entzauberung der Welt*) jellemezte. E „varázstalanítás” egyik eredménye a szekularizáció jelensége. Abban is látható Weber hatása, hogy Schmitt kordiagnózisában a *szekuláris* világ politikai, jogi jelenségeire koncentrált. Schmitt a kései művében, a *Politikai teológia II*-ben is fontosnak tartotta e tekintetben a Weberre történő utalást: „Mindazonáltal a legnagyobb következménnyel járó szekularizációk fő képviselője ő marad [mármint Weber – K. A.], nemcsak például a híres, az irracionális karizmatikus legitimitásról,

is rokonítható. Az utóbbi egyértelműen a schmitti hatástörténet keretében helyezhető el. Lásd Reinhart Koselleck: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Ford. Hidas Zoltán, Szabó Márton. Budapest, Atlantisz, 2003. 241–298.

¹² Gary L. Ulmen: *Politische Theologie und Politische Ökonomie. Über Carl Schmitt und Max Weber*. In Helmut Quaritsch (szerk.): *Complexio oppositorium*. Berlin, Duncker & Humblot, 1988. 341–365; Gary L. Ulmen: *Introduction*. In Carl Schmitt: *Roman Catholicism and political form*. London, Westport, 1996. VII–XXXVI.

hanem az összes – a legalitással ellentétben álló – forradalmi igazolás tulajdonképpeni forrásáról szóló tanával.”¹³

Schmitt nem általában véve vizsgálta a politikai teológia lehetőségét, hanem kifejezetten az érdekelte, hogy miként lehetséges politikai teológia a modern, azaz a varázstalanított (szekuláris) világban. Arra már Weber is utalt *A tudomány mint hivatás*ban, hogy a modern világban minden újszerűsége ellenére tapasztalható a múlttal összekötő folytonosság is: „A sok régi isten, megfosztva varázsától és ezért személytelen hatalom alakját öltve kiszáll a sírjából, hatalomra tör életünk felett, és újra megkezdí örök harcát.”¹⁴ Schmitt – noha más összefüggésben – szintén hangsúlyozza a folytonosságot. Miként a *Politikai teológia* harmadik fejezetének nyitómondata szól: „A modern államelmélet minden jellemző fogalma szekularizált teológiai fogalom.”¹⁵ A szekularizáció ugyan a vallásos tartalmakat nem vallásossá fogalmazta át, ám ennek ellenére az alapvető politikai-jogi fogalmak szerkezete *hasonlatos* a vallásos világ fogalmaihoz. Ha úgy tetszik, funkcionális ekvivalenciákról beszélhetünk – a modern szociológiaelmélet nyelvén, vagy hegeli terminológiával élve: a vallás megszüntetve megőrződött a modern, szekuláris világban. S ha ezt a világot meg akarjuk érteni, akkor nem tekinthetünk el a vallástól, de legalábbis a vallásból eredeztethető viselkedés- és gondolkodásmintázatoktól. Ekkoriban publikálta Schmitt a *Politische Romantik* második (részben átdolgozott) kiadását, amelynek előszavában – a *Politikai teológiával* összhangban – szekularizációnak azt a jelenséget nevezte, amikor a modern ember Isten mint abszolút instancia helyébe más, e világi tényezőt állít, például az emberiséget, a nemzetet vagy éppen az individuumot.¹⁶

Az értékek világának terén is találhatunk Schmittnél Weberre utaló reflexiót. Weber tudományfelfogásának alapja: a magyarázat és az értékelés elválasztása; meggyőződése szerint a tudomány illetékessége csak a magyarázat területére terjed ki. Mivel az egyetemi oktatást a tudomány világába történő bevezetésként fogta fel, az említett elválasztást az oktatói tevékenységben is alapvetőnek tartotta – miként szenvedélyesen érvelt emellett *A tudomány mint hivatás*ban. Ebből következően a tudomány nem ad választ az élet értelméről szóló kérdésre. Sőt! Semminemű érték kérdésben nincs *tudományos* válasz. Ebből következően

¹³ Carl Schmitt: *Politikai teológia II. Legenda minden politikai teológia elintézéséről*. Ford. Szikszai Balázs. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2006a. 91. Schmittnek ezen Weberre történő hivatkozása nemcsak a szekularizáció, hanem a legalitás-legitimitás elválasztása szempontjából is fontos. Az utóbbi problematikát a későbbiekben érintem.

¹⁴ Max Weber: *A tudomány mint hivatás*. Ford. Józsa Péter. In Max Weber: *Állam, politika, tudomány*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970 [1919]. 148.

¹⁵ Carl Schmitt: *Politikai teológia*. Ford. Paczolay Péter. Budapest, ELTE ÁJK, 1992 [1922]. 19.

¹⁶ Carl Schmitt: *Politische Romantik*. München–Leipzig, Duncker & Humblot, 1925. 18–19.

„a világ különböző értékrendjei engesztelhetetlen harcban állnak egymással. Az öreg Mill, akinek filozófiáját egyébként nem akarom dicsérni, de ebben igaza van, egy helyen azt mondja, hogy ha a tiszta tapasztalatból indulunk ki, a politeizmushoz jutunk el.¹⁷ Ez nagyon lapos megfogalmazás, és paradoxnak hangzik, mégis van benne igazság.”¹⁸ Az értékek harca, istenek harca. Mivel a végső álláspontok összeegyeztethetetlenek, és az értékek harca végig nem vihető, aminek eredményeként egyetlen álláspont maradna, így döntenie kell mindenkinek.¹⁹ Weber következtetésében egy végletes szubjektivitás (relativizmus) fejeződik ki. Ugyanis a napi feladataink végzése „akkor egyszerű és könnyű, ha mindenki megtalálja azt a démont, amelyik az ő életének fonalát tartja, és engedelmeskedik neki”.²⁰

Mindezzel kapcsolatban két schmitti reflexiót idéznék fel. A *politikai fogalmához* írt 1. *Korollárium*ban megemlíti, hogy Weber szerint, ha már a főiskolán megengedett az értékelés, akkor minden értékelést engedni kell. Ám ez – Schmitt szerint – gyakorlatilag nem kivitelezhető, illetve csak korlátozott körülmények között lehetséges. Csak akkor, ha például a politikailag releváns csoportok száma relatíve csekély, illetve a hatalomhoz kapcsolódó jelentőségük értékelése egyértelmű.²¹ A kései *Die Tyrannei der Werte* című írásában (1960) sokkal erőteljesebben fogalmazott, egyúttal elismerve, hogy Weber adta a legvilágosabb választ arra a kérdésre, hogy ki az, aki az értékeket meghirdeti. Weber szerint a konkrét individuum az, aki a döntési szabadsága alapján kinyilvánítja az – ebből következően: szubjektív – értékeket. Ám „az értéktételezés tisztán szubjektív szabadsága az értékek és világnézetek örök harcához vezet, egy mindenki harca mindenki ellen helyzethez, egy örök bellum omnium contra omnes-hez, amihez hasonlítva a régi bellum omnium contra omnes, sőt Thomas Hobbes államfilozófiájának gyilkos természeti állapota egy igazi idill”.²² Majd így folytatja Schmitt: a régi istenek feltámadtak, és a régi harcukat folytatják, igaz, varázstalanítva, S így érték formájában visszatérve új eszközöket hirdetnek. Nem fegyverekkel találjuk szemben magunkat, hanem

¹⁷ Megjegyzendő, hogy Manemann politikai teológiai elemzése éppen a politeizmus-anti-politeizmus metszetben közelített a politikai teológiához, és e koordinátarendszerben helyezte el a schmitti változatot is. Jürgen Manemann: *Carl Schmitt und die Politische Theologie*. Münster, Aschendorff, 2002.

¹⁸ Weber (1970): i. m. 147.

¹⁹ „Az egyén számára a saját végső állásfoglalásától függően az egyik ördög a másik az isten, és el kell döntenie, hogy melyik az ő számára az isten, és melyik az ördög. És így van ez az élet minden szintjén és csomópontján.” Uo. 148.

²⁰ Uo. 156.

²¹ Carl Schmitt: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford., szerk. Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002. 71.

²² Carl Schmitt: *Die Tyrannei der Werte*. Berlin, Duncker & Humblot, 2011 [1960]. 39.

az értékmentes tudomány megsemmisítő, felszámoló eljárásaival. Ami az egyiknek ördög, a másiknak Isten. Ez a lidércnyomás Weber hagyatéka.²³

A Weberhez fűződő viszony számbavételét Schmittnek egy szorosan nem a politikai teológia problematikájához tartozó, viszont ugyancsak a „weimari korszakban” írt munkájára, a *Legalitás és legitimitás*ra történő utalással zárom. Az indokolja ezt a kitérőt, hogy Weber a legalitás és a legitimitás viszonyához a karizmatikus uralom jellemzéséhez hasonlatos módon közelített, azaz itt is azt hangsúlyozta, hogy nem önmagában vetten az adott tárgyszerület teremt legitimitást, hanem az ezzel kapcsolatos hitek alapvetőek politikai szempontból. Ugyanakkor Schmitt – szemben a politikai teológiai vizsgálódásaival – ebben a vonatkozásban nem követte Webert. Sőt! Éppen, hogy vele ellentétesen értelmezte a legalitás és a legitimitás viszonyát. Weber hatásának változása, mármint a politikai teológiai megközelítés és a legalitás-legitimitás viszony megragadása közötti ellentét, kevésbé magyarázható az idő múlásából következő felejtéssel (a *Legalitás és legitimitás* egy évtizeddel később íródott, mint a *Politikai teológia*); sokkal inkább abból következik, hogy Schmitt teoretikusi gondolatmenete mindig az aktuális politikai helyzethez kötődött. S ez alatt az évtized alatt jelentősen változott a weimari köztársasággal kapcsolatos politikai tapasztalat. Itt is látható, hogy Schmitt nem egy univerzálisan érvényes elmélet kialakítására törekedett, amit egy-egy konkrét helyzethez igazít, arra tekintettel alkalmaz, hanem fordított irányú a megközelítésmódja. Adott a konkrét helyzet, S azt próbálta meg mindig elméleti igénnyel megragadni. Hogy összeáll-e ezekből az elméleti kiindulópontokból egy egységes teória? Ez számára másodlagos volt. Mindez persze nem jelenti azt, hogy az életmű adott helyzetekre reagáló fragmentumokra darabolható lenne. Látható és jellemző a folytonosság, ám nem minden vonatkozásban. Mivel e fejezetben csak a Weber-hatást vizsgálom, ebből következően a schmitti elméleti pozíciót illető változásról kizárólag ebben a kontextusban releváns megállapításokat kívánok tenni.

Weber a legitimitás és a legalitás fogalmait meghatározott módon rendezte, és a legitimitás egyértelműen politikai fogalomként értődött számára,²⁴ amit

²³ Egyébként az alapszöveghez évekkel később írt Bevezetőben némiképp tompította Schmitt a fentiekben idézett mondat erőteljes megfogalmazását azzal, hogy hangsúlyozta: Weber számára az „érték” sohasem volt végső szó vagy egy végső következtetés. Egyszerűen a tudományos munkájához szükséges segédeszköz volt, ami szabad utat biztosított számára az ideáltípus-alkotáshoz. Schmitt (2011): i. m. 22.

²⁴ Azért kell hangsúlyozni, hogy a legitimitás *politikai* fogalomként jelent meg Webernél, mert a legitimitás fogalmának jelentéstörténetét illetően ez nem feltétlenül magától értetődő. A legitimitás fogalmát ugyanis eredetileg a joggal összefüggésben használták, elsősorban a dinasztikus legitimitásra utalva, és személyre vonatkoztatottan: tehát nem általában vetten az uralom, hanem a konkrét uralkodó helyzetének jogszerűségét fejezte ki a legitimitás. A dinasztikus szemlélet egyúttal azt is jelentette, hogy az uralkodó igazolása a származással és a hagyománnyal állt

A megértő szociológia alapvonalaiban két összefüggésben tárgyalta: a rend és az uralom összefüggésében.²⁵

A legitim rend az érvényesnek tekintett rend, azaz a tőle való eltérés helytelenítést vált ki. Legitim érvényességet tulajdoníthatnak a cselekvők egy rendnek:

- tradíció alapján,
- indulati-érzelmi hit alapján,
- értékracionális hit alapján,
- a pozitív, tételesen lefektetett szabályozás alapján, amelynek legalitásában hisznek a cselekvők.

A legalitást akkor tekintik legitimnek a cselekvők, ha ebben megegyeztek, vagy rájuk kényszerítették, és ennek engedelmeskednek.

Az uralom összefüggésében éppen erről az engedelmességről van szó. A mindenkori uralom úgy próbál engedelmességet teremteni, hogy meghatározott hitek kialakítására törekszik az alávetettekben. Weber a kialakítandó hitekre legitimitásigényekként tekint, és ez az uralomtipológiájának alapja. Magyarán az uralomfajták azáltal különböztethetők meg, hogy milyen jellegű hitek kialakítására törekednek. Jól ismert a három alaptípus: racionális, tradicionális, karizmatikus. Ebből számunkra itt a racionális uralom az érdekes, mivel ehhez kapcsolódik a legalitás kérdése. A racionális uralomról azt írja Weber, hogy „alapulhat a legalitásba – a tételes rendnek és a tételes rend által az uralom gyakorlására kijelölt személyek utasítási jogának legális voltába – vetett hiten (legális uralom)”.²⁶

A weberi gondolatokhoz két megjegyzést fűznék:

(1) Weber a „legitim”, az „érvényes” fogalmakat gyakorta idézőjelben használta, ami arra utal, hogy tisztában volt a fogalmak jelentésváltozásával, vagyis

összefüggésben. A középkori gondolkodástörténetben a legitimitás fogalma különösképp mint a zsarnokkal (a jogszerűtlen módon uralkodóval) szembeni védekezés jogi fogalmaként kapott hangsúlyt, ami inkább negatív (kritikai) volt, semmint pozitív. Magyarán: tipikusabb használatmód volt, amikor a legitimitáció hiányáról beszéltek, mint amikor valakinek a legitimitásáról. S akkor hangsúlyozták a legitimitáció hiányát, amikor az erőszakkal hatalomra jutott uralkodó esetében nem lehetett olyan időpontot találni, amikor a legitimitás az új uralkodóra átszállt volna. Nagyjából a 19. század első harmadáig, a Bourbon-restaurációig ebben a jelentésben használták a legitimitás fogalmát. A jog pozitívizálódásával azonban – legalábbis Luhmann szerint – a 19. század második felétől a legitimitáció fogalma elvesztette ezt a jogi tartalmát, és a későbbiekben alapvetően politikai fogalomként lett használatos. A jog pozitívizálódása alatt értve: az eredendő jogokról szóló felfogás (természetjog, észjog) helyébe lépett az a meggyőződés, hogy a jog mögött döntés áll, S e szerint a jog döntéssel meg is változtatható, azaz: az uralkodó helyzetének jogi alapja nem átháramlik az előzőtől, hanem döntéssel megteremthető. Erről részletesen lásd Niklas Luhmann: *Legitimation durch Verfahren*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1989.

²⁵ Weber (1987): i. m. 58–64, 221–232.

²⁶ Uo. 224.

azzal, hogy a megszokott, jogra utaló jelentéstől eltérően politikai összefüggésben használja e fogalmakat.

(2) Mind a rend, mind pedig az uralom témakörében a legitimitás egyik eseteként tárgyalta a legalitást, és ez – legalábbis a felületes olvasó számára – megadta annak lehetőségét, hogy a legalitásról *mint* legitimitásról beszéljünk, legalábbis a legitimitás egyik alapformájaként, miszerint ha egy uralom legális, akkor legitim is. Ám Weber nem ezt írta! Nem önmagában jelent a legalitás legitimitást Webernél, hanem csak akkor, ha képes megteremteni a legitimitásra vonatkozó *hiteket*.

Nézzük, hogy Schmitt miként látta e két fogalom viszonyát! Ennek során követte-e a weberi gondolatmenetet, vagy éppen, hogy ahhoz képest egy alternatív fogalmi konstrukciót ajánlott? Abban egyértelműen Weberet követte, hogy világosan elválasztotta a két fogalom jelentéstartományát.²⁷ A fogalmi elválasztás persze nem zárja ki, hogy létezhet olyan helyzet, amikor aktuálisan (praktikusan) egybeesik a legalitás és a legitimitás.

Schmitt a *Legalitás és legitimitás* című munkájában az állam következő alaptípusait különböztette meg: (1) parlamentáris törvényhozó állam, (2) igazságszolgáltató állam, (3) kormányzó (illetve igazgató) állam. Ez a tipológia a weberi értelemben vett ideáltípusokat írta le, mivel a realitásban e három jellemző, különböző arányokban vegyülve, együtt fordul elő. Mindegyik államnál jelen van a törvényhozás, az igazságszolgáltatás és az igazgatás. A tipológiaalkotás célja, hogy a politika és az államélet meghatározott összefüggései világosabban kirajzolódjanak. Ezen a tipológián belül, az úgynevezett parlamentáris törvényhozó állam esetében vizsgálta Schmitt a legalitás és a legitimitás viszonyát. Azért állította előtérbe ezt a típust, mert ebben látta a weimari köztársaság (egyik) alapjellemezőjét. Szerinte ebben a típusban egybeesik a legalitás és a legitimitás. Akik vitatják ezt az egybeesést, azok azt hangsúlyozzák, hogy a legalitás csak valamiféle „formálisat” jelent, amivel szembeállítható a „tartalmi” legitimitás. Ezen vitatók közé helyezte önmagát is Schmitt. Abból indult ki, hogy a weimari alkotmány kettősséget (formális-materiális) mutat, amiből következően az alkotmány a politikai-jogi döntések kétféle igazolását kívánja meg. Egyfelől megelégszik a legalitással, vagyis akik jogilag szabályozott módon (választáson) szereztek meg a többségi pozíciót, azok elvileg mindenféle döntést meghozhatnak. E tekintetben az alkotmány érték- és tartalomsemleges (formális), mert a legális többség az alkotmány felhatalmazása alapján elvileg bármit megtehet, akár a legalitást is felszámolhatja legális alapon – vonja le a következtetést Schmitt.

²⁷ Hogy milyen mélyen bevésődött Schmitt gondolkodásába ez a fogalmi distinkció és ennek weberi eredete, ezt jól mutatja a fél évszázaddal későbbi *Politikai teológia II.* egyik megjegyzése is: „Természetesen az ilyen megkülönböztetések Max Weber szociológiájára mennek vissza.” Schmitt (2006a): i. m. 91.

Másfelől az alkotmány meghatározott értékekben kifejeződő rendet, a német nép akaratának megfelelő rendet preferálja, ennyiben viszont nem formális, hanem materiális jellegű. E tekintetben a döntésekhez legitimációra (azaz a konkrét döntés és a preferált értékek tartalmi egyezésére) van szükség. Schmitt számára az alkotmányjogi és politikai tapasztalatok azt mutatják, hogy a legalitás és a legitimitás a hatalomgyakorlás különböző logikáját fejezi ki, amelyek nem egymás kiegészítését, hanem az egymással való versengést szolgálják. Sőt! A parlamenti törvényhozó állam *legalitása* kibékíthetetlen ellentétben áll a jogszerű akarat *legitimitásával*. Schmitt jóslata (e versengés következtében a politikai rendszer idővel feléli a demokratikus tekintély, bizalom tartalékát) egy éven belül realitássá vált.²⁸

Összegezve Weber hatását (természetesen beleértve azt is, ahol Schmitt Weberhez kapcsolódva, ám tőle eltérően ragadott meg egy-egy problematikát), a következő területeket emelhetjük ki:

- a karizmatikus uralom mint a politika vallásos (azaz vallási, illetve ahhoz hasonlatos) jellege,
- a szociológiai látásmód érvényesítése S benne – legalábbis részleges – kapcsolat az ideáltipikus elemzés módszertanával,
- a szekularizáció jelenségével, következményeivel való számvetés,
- az értékek démonikus harca,
- a legitimitás és a legalitás viszonyának kérdése.

²⁸ Carl Schmitt: *Legalitás és legitimitás*. Ford. Mulicza Katalin, Füzesi Péter, Holczer Márton, Szabó Béla. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2006b [1932].

Felhasznált irodalom

- Burkhardt, Kai (szerk.): *Carl Schmitt und die Öffentlichkeit. Briefwechsel mit Journalisten, Publizisten und Verlegern aus den Jahren 1923 bis 1983*. Berlin, Duncker & Humblot, 2013. Online: <https://doi.org/10.3790/978-3-428-54092-1>
- Cs. Kiss Lajos: Egy keresztény Epimétheusz. In Carl Schmitt: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford., szerk. Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002. 241–286.
- Koselleck, Reinhart: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Ford. Hidas Zoltán, Szabó Márton. Budapest, Atlantisz, 2003.
- Luhmann, Niklas: *Legitimation durch Verfahren*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1989.
- Manemann, Jürgen: *Carl Schmitt und die Politische Theologie*. Münster, Aschendorff, 2002.
- Mehring, Reinhard: *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall*. München, Beck, 2009.
- Palyi, Melchior (szerk.): *Hauptprobleme der Soziologie. Erinnerungsgabe für Max Weber*. München, Duncker & Humblot, 1923.
- Schmitt, Carl: *Politische Romantik*. München–Leipzig, Duncker & Humblot, 1925.
- Schmitt, Carl: *Politikai teológia*. Ford. Paczolay Péter. Budapest, ELTE ÁJK, 1992 [1922].
- Schmitt, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford., szerk. Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002.
- Schmitt, Carl: *Politikai teológia II. Legenda minden politikai teológia elintézéséről*. Ford. Szikszai Balázs. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2006a.
- Schmitt, Carl: *Legalitás és legitimitás*. Ford. Mulicza Katalin, Füzesi Péter, Holczer Márton, Szabó Béla. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2006b [1932].
- Schmitt, Carl: *Die Tyrannei der Werte*. Berlin, Duncker & Humblot, 2011 [1960]. Online: https://www.duncker-humblot.de/_files_media/leseproben/9783428559800.pdf
- Schmitz, Alexander – Marcel Lepper (szerk.): *Blumenberg, Hans – Schmitt, Carl: Briefwechsel*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2007.
- Ulmen, Gary L.: Politische Theologie und Politische Ökonomie. Über Carl Schmitt und Max Weber. In Helmut Quaritsch (szerk.): *Complexio oppositorum*. Berlin, Duncker & Humblot, 1988. 341–365.
- Ulmen, Gary L.: Introduction. In Carl Schmitt: *Roman Catholicism and political form*. London, Westport, 1996. VII–XXXVI.
- Viesel, Hansjörg (szerk.): *Jawohl, Herr Schmitt. Zehn Briefe aus Plettenberg*. Berlin, Support, 1988.
- Weber, Max: A tudomány mint hivatás. Ford. Józsa Péter. In Max Weber: *Állam, politika, tudomány*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970 [1919]. 126–156.
- Weber, Max: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Szociológiai kategóriáiban*. Ford. Erdélyi Ágnes. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987 [1922].
- Weber, Max: *A politika mint hivatás*. Ford. Lannert Judit, László Géza. Budapest, ELTE – Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, 1989 [1919].